

بازآفرینی اجتماعی بافت تاریخی با رویکرد گردشگری شهری (مورد پژوهی: بافت تاریخی شهر زنجان)

محسن احدنژادروشتی^۱

دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

محمدتقی حیدری

استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

سعید محرمی

کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۱۱/۰۱ تاریخ صدور پذیرش: ۱۳۹۸/۰۴/۲۵

چکیده

بافت‌های تاریخی علاوه بر اینکه بخشی از مناطق و محلات شهرها را تشکیل می‌دهند، روایتگر ویژگی‌های هسته اولیه شهرها و هم‌چنین بیانگر یاد و خاطره فرهنگ و آداب و سنن ساکنین آن‌ها می‌باشند. در بافت‌های تاریخی و کهن ایران، معانی نمادین، پیوند عمیق و ناگسستگی با کالبد بافت داشته و این امر باعث شده است تا هویت محله‌های تاریخی برخاسته از باورها و نیازهای روحی و مادی ساکنین باشد؛ اما آنچه امروزه در این بافت‌ها مشاهده می‌شود، تنزل هویت اجتماعی و درنهایت فرسودگی تمامی ابعاد آن است؛ بنابراین مقاله حاضر باهدف به بررسی بازآفرینی بافت تاریخی با رویکرد گردشگری شهری در بافت تاریخی شهر زنجان می‌پردازد. نوع تحقیق در این پژوهش، از لحاظ روش توصیفی تحلیلی و از لحاظ هدف کاربردی است. روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه) می‌باشد. جامعه آماری تحقیق، بافت تاریخی شهر زنجان می‌باشد که با مساحت ۱۴۶ هکتار با جمعیت ۵۰۰۳ نفر می‌باشد. تعداد نمونه لازم جهت تکمیل پرسش‌نامه با استفاده از فرمول کوکران ۳۰۰ نفر تعیین و با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی (احتمالی) پرسشنامه‌ها تکمیل شد. بر اساس آزمون t تک نمونه‌ای، بیشترین مؤلفه و شاخص تأثیرگذار بر بازآفرینی بافت تاریخی شاخص حس تعلق با t اماره ۵۵۰۳۹ درصد و بیشترین مؤلفه‌ی تأثیرگذار به کارگیر نمادها و نشانه‌های بومی در فضای بافت تاریخی می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی با ضریب تأثیر (۳۲۶۳) می‌باشد.

کلمات کلیدی: بازآفرینی، بافت تاریخی، توسعه پایدار، گردشگری شهری، شهر زنجان

مقدمه

امروزه با رشد روزافزون شهرها، مشکلات شهری بیش از هر زمان دیگری دامنه گیر شهرهای کشور شده است. در این میان نواحی کهن شهری که در زمان شکل‌گیری، فضایی پاسخگو به سلسله‌مراتب نیازهای ساکنان خود بوده‌اند، در پی تحولات فن‌شناختی و تغییر در نیازهای زیستی، اجتماعی و اقتصادی اکنون فاقد عملکرد قوی هستند. به‌طوری‌که این نواحی زمانی محل و کانون ثروت و قدرت شهرها بودند، ولی در شرایط کنونی در اکثر شهرها از حیث برخورداری از زیرساخت‌ها و خدمات شهری ضعیف و از حیث کالبدی و سایر ابعاد نابسامان و ناپایدار هستند (زیاری و همکاران، ۱۳۸۸: ۸۶).

به همین خاطر جهت جلوگیری از چنین مشکلاتی در کشورهای توسعه‌یافته به‌ویژه در اروپای غربی و آمریکای شمالی، در طی دو دهه گذشته، بر برنامه‌های بهسازی، بازآفرینی و توانمندسازی عمدتاً شهری متمرکز بوده است. در این باره دیدگاه‌های نظری گوناگونی از سوی متفکران و کارشناسان از جمله، دیدگاه مدرنیستی، فرهنگ‌گرایی، نوشهر‌گرایی و ... مطرح کرده‌اند که اهداف بیشتر این نظریه‌ها در ارتقاء و بهبود کالبدی- فیزیکی و کالبدی- کارکردی در قالب سیاست‌های نوسازی، بازسازی و باز زنده سازی است که در بهترین حالت باز زنده‌سازی اقتصادی جزء اهداف اولیه آنان بود (پوراحمد و احمدی فرد، ۱۳۹۷: ۷۶). ناکارآمدی دیدگاه‌های گذشته، منجر به ظهور گردشگری شهری شد که با کاربست آن در بسیاری از شهرهای جهان، ضمن بازآفرینی بخش تاریخی شهرها، توسعه یکپارچه و پایدار آن‌ها نیز صورت گرفت. به‌طوری‌که امروزه یکی از مهم‌ترین روش‌های که می‌توان به‌واسطه آن، سیر تفکرات مرمتی بافت تاریخی را از تک‌بعدی و بخشی‌نگری به سمت دیدگاه‌های سیستمی و توسعه پایدار هدایت نمود، تأکید بر مفهوم گردشگری است که یکی از بهینه‌ترین راحل‌های مرمت بافت تاریخی است (امین زاده و دادرس، ۱۳۹۱: ۱۰۱). زیرا از آنجاکه نتایج مثبت این اقدام از سوی ساکنان و بهره‌برداران این مناطق، درک می‌شود می‌تواند مداخله و مشارکت آگاهانه آن‌ها را برای بهسازی و اصلاح بافت برانگیزد، اهمیت و ارزش این بافت‌های کهن چنان است که هم‌اکنون و با محدودترین امکانات ضروری، توانسته‌اند بسیاری از گردشگران را به خود جذب کند (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۰۴). بنابراین ساماندهی و احیای این مراکز شهری با استفاده از توسعه گردشگری علاوه بر تحقق هدف حفاظتی این بافت‌ها به دلیل ارتقای کیفی فضاهای مربوطه و تجهیز مناسب آن‌ها نه‌تنها نیازهای ساکنان به فضاهای مطلوب شهری برای زندگی جاری را تأمین می‌کند، بلکه چرخ‌های اقتصادی در این بافت را فعال می‌کند و این امر نه‌تنها موجب افزایش هویت اجتماعی و فرهنگی مجموعه بافت می‌شود، بلکه راهکارهای مؤثر و تجربه‌شده برای ایجاد و بازتولید عرصه‌های عمومی و هویت ازدست‌رفته و خاطرات زودده شده، بافت‌های تاریخی شهرهای ایران است (ملکیان، ۱۳۹۲: ۵۷).

در این میان شهرهای ایران نیز به‌واسطه پیشینه باستانی و ارزشمند تاریخی خود واجد آثار و ابنیه معتبر و شناخته‌شده ایست که معرف تاریخ و فرهنگ ایران در سطح جهان هستند، به‌گونه‌ای که از نظر جاذبه تاریخی و طبیعی جزء ده کشور اول دنیا محسوب می‌شود، اما تنها کمتر از یک درصد سهم درآمد جهانی از صنعت توریسم را به خود اختصاص داده است. در این میان رویکردهای جدید بازآفرینی سعی در تکیه بر میراث موجود در بافت‌های تاریخی دارای ارزش و تلفیق اقتصاد و فرهنگ و احیای پایدار بافت‌های تاریخی از طریق تعیین نقش آن‌ها در سازمان فضایی شهر دارد. یکی از رویکردهای مطرح در این زمینه، رویکرد گردشگری، موضوع مهمی در توسعه و دگرگونی شهرها در ایران است. از طرفی دیگر، وجود گستره‌های وسیع و فراگیر از

بافت‌های ناکارآمد و مسئله‌دار در شهر، یکی از مهم‌ترین مشکلات پیش روی مدیریت شهری است که در ابعاد متنوع کالبدی و عملکرد، محیط‌زیست، اجتماعی و... نمود یافته و به‌عنوان یکی از تازه‌ترین دستاوردها در عرصه نظریه‌های برنامه‌ریزی شهری تحت عنوان گردشگری شهری در رابطه با مقوله بازآفرینی بافت‌هایی تاریخی شده است. در این میان شهر زنجان نیز به‌واسطه وجود بافت‌های تاریخی از این قاعده مستثنا نیست. این شهر در بررسی افت حیات و زوال در بخش تاریخی شهر زنجان، به‌طور ویژه‌ای باید بر روی رابطه بین دولت و توسعه فضایی و کالبدی، سیاست عمومی و سهمشان در گسترش شهر و عدم توجه به نواحی مرکز شهرها متمرکز شد. این عوامل به همراه رشد و گسترش شهرها با ماهیت برون‌زا بخصوص از دهه ۱۳۴۰ تحت لوای مدرنیزاسیون باعث نابسامانی و دگرگونی در توسعه شهرها و مخصوصاً بلااستفاده ماندن بخش وسیعی از اراضی داخلی محدوده شهرهای کشور از سوی ساکنین شده است. این شهر به دلیل داشتن ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های که در بافت تاریخی و به دلیل نقش انکارناپذیر که می‌تواند به‌عنوان هویت و اصل وجودی هر شهر می‌تواند منجر به رشد و تعالی اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی شهرگردند. لذا در این زمینه شهر زنجان به دلیل داشتن این قابلیت‌ها، می‌توان با بازآفرینی این بافت‌ها در جهت رشد و توسعه بخش گردشگری شهر و همچنین، جذب گردشگر و ماندگاری آن کمک شایانی نماید. وجود بافت تاریخی در شهر زنجان و توجه به این مسئله می‌تواند در توسعه بخش گردشگری و بازآفرینی این بافت‌ها مثمر ثمر واقع گردد؛ بنابراین پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به سؤالات ذیل می‌باشد: بیشترین شاخص و مؤلفه‌ی تأثیرگذار بر بازآفرینی اجتماعی بافت تاریخی کدام است؟ رابطه بین اثرات گردشگری شهری بر بازآفرینی اجتماعی بافت تاریخی چگونه است؟

مبانی نظری

واژه بازآفرینی شهری، معانی متفاوتی را در ذهن افراد مختلف می‌سازد و در عمل می‌تواند در طیفی از فعالیت‌های بزرگ‌مقیاس برای ارتقاء رشد اقتصادی تا مداخلات در حد محله‌ها و واحدهای همسایگی به‌منظور ارتقاء کیفیت زندگی بگنجد. در بریتانیا، بازآفرینی را به‌عنوان مجموعه‌ای از فعالیت‌های هدفمند مطرح می‌سازد که تنزل کالبدی، اجتماعی و اقتصادی را در محیط‌هایی که بازار نتوانسته بدون حمایت دولت، موفق بر حل آن شود، تغییر دهند (CLG, 2007:7). در واقع مفهوم بازآفرینی شهری، بسته به سطح توسعه‌یافتگی هر کشور، به شیوه‌های مختلف تفسیر شده و مورد استفاده قرار گرفته است. کشورهای اروپای غربی هر یک با توجه به ساختار سیاسی و نظام برنامه‌ریزی شهری خود علی‌رغم تفاوت‌ها در قوانین، برنامه‌ها و مدل‌های مواجهه بین کشورها، اسناد و قوانینی به‌منظور ارتقاء محیطی، توسعه اقتصادی و اجتماعی که سه‌پایه‌های سیاست‌های بازآفرینی شهری را تشکیل می‌دهند که در واقع سیاست بازآفرینی شهری در درجه اول با پویامندی نهادی و سازمانی در مدیریت شهری سروکار دارد (Roberts, 2003:21). این سیاست در مناطق تاریخی با تأکید بر نگرش تعامل و مشارکت‌های راهبردی محلی، تنها به دنبال باز زنده سازی مناطق متروکه نیست، بلکه به دنبال حل مشکلات فرسودگی شهری از طریق بهسازی مناطق محروم باهدف ارتقای کیفیت زندگی است (حاجی پور، ۱۳۸۶: ۱۶).

در این میان فرآیند توسعه شهری بخصوص در بافت‌های تاریخی با دو رویکرد عمده مواجه است از یک‌سو گرایش به حفاظت و نگهداری از بافت و عناصر ارزشمند و از سوی دیگر موج تفکر نوسازی توأم با مداخلات مستقیم و

کلان‌مقیاس در این محدوده‌ها (بخارایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۵). بافت تاریخی به‌عنوان قسمت پویایی اقتصاد شهر باید با نگاه کل‌گرا در درون بستر شهری موردتوجه و سپس حفاظت آن را در ارتباط با احیاء و بازآفرینی شهری به‌عنوان توسعه، مورد تأکید قرار گیرد. حفاظت و توسعه هم‌زمان از بافت‌های تاریخی در بهترین شکل خود به‌صورت احیای ساختارهای کهن، برجسته‌سازی مکان‌ها، بازتولید خاطرات جمعی و ایجاد کانون‌های تعلق‌خاطر باهدف کنش ذهنی به سمت محیط‌های تاریخی با مقوله‌ای وسیع بنام گردشگری امکان‌پذیر خواهد شد (رضویان و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۵).

در ارتباط با پیشینه تحقیق مطالعه ذیل صورت گرفته است:

کریستوفر^۱ (۲۰۱۴) در مقاله «بازآفرینی مرکز شهر از طریق تفریحی و گردشگری» گردشگری و گذران اوقات فراغت را به‌عنوان دو عامل مهم برای بازآفرینی شهری در سال‌های اخیر موردتوجه قرار می‌دهد. او در این مقاله تجربیات به‌کارگیری گردشگری و فعالیت‌های گذران اوقات فراغت را در شهر منچستر موردبررسی قرار داده است. درعین‌حال یک نگاهی گذرا به مشکلات رشد گردشگری در شهر موردبررسی داشته است. کلن (۲۰۰۷)^۲ در مقاله «بازآفرینی از منطقه تاریخی در چین» بررسی سیاست‌ها و فعالیت‌های مرتبط به حفظ بخش‌های تاریخی همچون گردشگری را یکی از مباحث اصلی در اصلاحات اقتصادی دهه حاضر و بازآفرینی شهری می‌داند. بعلاوه او برای اجرایی کردن برنامه‌های بازآفرینی شهری، به برخی از مشکلات اجتماعی و سیاسی و ضعف برنامه‌های احیای شهری اشاره داد. سپ (۲۰۱۴)^۳ در مقاله «بازآفرینی اجتماعی و اقتصادی و مشارکت» شهر خلاق را شهری می‌داند که قادر به ایجاد اقتصاد خلاق، تولیدات فرهنگی، تحقیقی و هنری و عاملی قوی برای ظرفیت‌های هویتی است. محقق در ادامه به بررسی فاکتورهای اصلی شهر خلاق می‌پردازد که از طریق آن‌ها می‌توان بازآفرینی را موردتوجه قرارداد. فاکتورهای مهم موفقیت در این زمینه توسط ایجاد هویت واحد همسایگی از مکان و تاریخ آن و ساخت استراتژی‌ها و سیاست شهری پایداری ناشی می‌شود. ادموند (۲۰۱۲) در مقاله «بازسازی رویکرد بازآفرینی شهری در هنگ‌کنگ» با بررسی بازآفرینی شهری در امریکا و انگلیس و اشاره به تجارب کسب‌شده در ژاپن، کره جنوبی و سنگاپور سعی در تدوین رویکرد جامعی برای بازآفرینی شهری هنگ‌کنگ دارد. بر اساس یافته‌ها، بااینکه دولت هنگ‌کنگ تمام تلاش خود را در توسعه بازآفرینی شهری در یک‌چشم‌انداز کوتاه‌مدت معطوف داشته اما چشم‌انداز دوراندیشانه و مأموریت جامع را از قلم انداخته است. بازسازی سطح پیاده‌نهادهای دولتی، پایگاه داده‌ها و مشارکت عمومی برای بالا بردن توسعه مجدد شهری الزامی است. نتایج ضمنی این مطالعه عبارت است از: ارائه تجربیات به دیگر شهرهای آسیایی، یک شکل‌گیری رویکرد بازآفرینی شهری به‌عنوان یک تئوری تجربی در میان فرهنگ‌های متفاوت است. نسترن و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله‌ی تحت عنوان «بازآفرینی، رویکرد نو در جهت ساماندهی بافت فرسوده» به این نتیجه رسید که: روش‌های مداخله در امر ساماندهی بافت، تغییر مسیری را از برنامه‌ریزی بالا به

^۱- Christopher M, Law

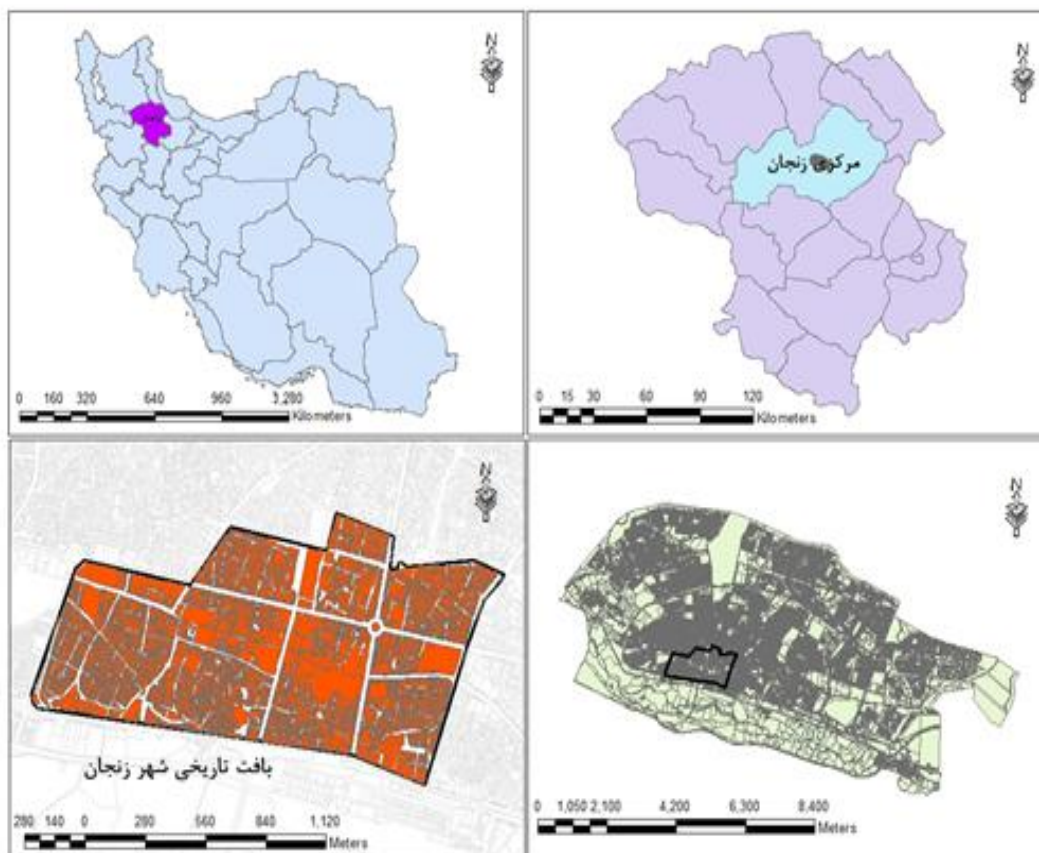
^۲- Zhu Qian

^۳-Marichela Sepe

پایین، بازسازی در مقیاس‌های کالان و دیدی جز نگر به جلب مشارکت مردمی و در نظر گرفتن همه‌ی ابعاد یک بافت تجربه کرده است. رویکرد بازآفرینی به‌عنوان رویکردی نو در ساماندهی بافت‌های فرسوده با مواردی چون مشارکت، توجه به اهداف توسعه پایدار و انعطاف‌پذیری، رشد اقتصادی، ارتقای کیفیت محیطی، بهبود کالبدی و حفظ میراث تاریخی مطرح‌شده تا این بافت‌ها را که در حال زوال و ناکارآمدی هستند، در مسیر تبدیل‌شدن به محیط‌هایی پویا، سرزنده و پایدار قرار دهد. پوراحمد و همکاران (۱۳۹۴)؛ در مقاله تحت عنوان «بازآفرینی بافت فرسوده شهری با تأکید بر اوقات فراغت در قیصران تهران» به این نتیجه رسیدند در برنامه گذران اوقات فراغت باید طرحی ریخت تا به ابعاد شخصیت انسان آسیبی نرسد. این ابعاد شامل جسمانی، عقلانی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی است و بازآفرینی باعث تقویت رفتار مسالمت‌آمیز اجتماعی و زیستی ساکنان با دیگر واحد همسایگی بر اساس اصول ارزشی و افزایش منزلت اجتماعی بافت از طریق تعامل در فضاهای فراغتی و تغییر در نگرش افراد محله قیصریه به بافت خواهد شد فنایی و ذاکریان (۱۳۹۴)؛ در مقاله تحت عنوان «بازآفرینی و بهسازی بافت‌های تاریخی با رویکرد گردشگری در منطقه ۹ شهر اصفهان» به این نتیجه رسید که: ساکنان بافت باوجود مشکلات و نارسایی‌ها تمایل به ماندن در بافت را داشته و یکی از مهم‌ترین عوامل در رونق اقتصادی منطقه خود را گردشگری و استفاده از ظرفیت تاریخی بناهای موجود می‌دانند.

محدوده مورد مطالعه:

شهر زنجان در شمال غرب کشور و در فاصله مداری‌های ۴۸ درجه و ۲۶ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۳۴ دقیقه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۳۹ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۴۱ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته است. جمعیت این شهر بر اساس آخرین سرشماری سال ۱۳۹۵ بالغ بر ۴۳۰۸۷۱ نفر است و جمعیت بافت تاریخی ۵۸۱۵ نفر می‌باشد که به‌عنوان اولین و بزرگ‌ترین نقطه شهری استان یکی از شهرهای میانی کشور در رده‌بندی جمعیتی ۲۵۰-۵۰۰ هزارنفری و مرکز سیاسی واداری استان زنجان محسوب می‌شود بافت تاریخی شهر زنجان که مورد مطالعه این پژوهش می‌باشد بافتی است که در طول چند دوره به‌ویژه تا پایان دوره قاجار شکل گرفته است (سرشماری و نفوس مسکن ۱۳۹۵)؛ که از نظر شناخت تاریخی پدیده سنگ زیربنای شناخت وضع موجود است و درک درست از شرایط موجود تخمین دگرگونی‌های بعدی پدیده را ممکن می‌سازد. حمدالله مستوفی قزوینی صاحب کتاب نزه القلوب آورده که زنجان را اردشیر بابکان موسسه سلسله بناکرده و نام آن را شهین گفته است. درواقع این مشهورترین عقیده درباره بانای زنجان است (حسینعلی، ۱۳۸۷: ۵-۷). شهر زنجان با قدمت تاریخی حداقل ۳۲۰۰ سال، یکی از قدیمی‌ترین مراکز جمعیتی در بافت است و در متون و مدارک آشوری از این بافت به آندیا یادشده است. علی‌رغم قدمت سه‌هزارساله، کلیه آثار فعلی و بافت شهری نسبتاً جدید است. به‌عبارت‌دیگر شهر زنجان در دوره‌های مختلف بر اثر هجوم دشمن تخریب و مور شهر جدید بر روی خرابه‌های قدیمی احیاشده است (مشکینی و همکاران، ۱۳۸۷: ۸۰) در پژوهش حاضر بافت مورد مطالعه مساحتی حدود ۱۴۹ هکتار به‌عنوان بافت تاریخی می‌باشد که نقشه زیر محدوده بافت مورد مطالعه را نشان می‌دهد. شکل (۱) موقعیت منطقه و همچنین شکل شماره (۲) توزیع فضایی جاذبه‌های گردشگری محدوده مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

شکل شماره (۱): موقعیت مورد مطالعه، (منبع: مسکن شهرسازی، ۱۳۹۵)

شکل (۲): توزیع فضایی جاذبه‌های گردشگری در بافت تاریخی (مهندسین مشاور آرمان شهر، ۱۳۸۸)

روش پژوهش حاضر از نظر روش توصیفی-تحلیلی و از نوع کاربردی است. روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و میدانی است، پرسشنامه حاوی ۸ شاخص اجتماعی: امنیت، مشارکت، حس تعلق، تعاملات اجتماعی، خاطره‌انگیزی، آگاهی، وابستگی به مکان، انسجام و همبستگی و در ۴۰ گویه را نشان می‌دهد. جهت تجزیه و تحلیل

داده‌های حاصل از پرسش‌نامه یا استفاده از spss از ۲ روش آمار توصیفی و استنباطی (آزمون t تک نمونه‌ای، ضریب همبستگی پیرسون و آزمون باینومیل) استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق حاضر ۵۰۰۳ نفر ساکن در بافت تاریخی می‌باشد که با استفاده از فرمول کوکران تعداد نمونه لازم جهت تکمیل پرسشنامه ۳۰۳ نفر به دست آمد. نمونه‌گیری در سطح بافت تاریخی به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده از ساکنین بافت تاریخی شهر زنجان انجام شد. همچنین جهت سنجش پایایی ابزار تحقیق از آلفای کرونباخ استفاده شده که برابر با ۰٫۸۳ به دست آمده است.

جدول ۱: شاخص‌های پژوهش

منبع	گروه	شاخص	مکان
		حضور ساکنین محل در مکان‌های گردشگری	
		واکنش و رفتار بومی با گردشگران	
(امین زاده ۹۳)، (نوریان ۱۳۹۲)، (خاک زنده ۹۱)، (سلطان‌زاده ۹۶)، (رضوانی ۹۵) (کوهی ۹۳)، (نادریان ۹۵)		عدم وجود افراد شرور و معتادان در محیط شهری	
		تصویر ذهنی مناسب توسط گردشگران از شهر جهت قصد سفر مجدد	
		عدم احساس ترس و مورد هجوم قرار گرفتن گردشگران	
		افزایش رضایت‌مندی ساکنین محل از سکونت در محله گردشگری	
(حبیبی ۹۵)، (بحرینی و همکاران، ۱۳۹۲)		برپایی رویدادهای اجتماعی (جشن، عزا دار و...)	
(کابوسی ۹۴)، (امین زاده ۹۱)، (هادیانی ۹۵)، (نوریان ۱۳۹۱)		کاهش میزان مجوزهای غیرضروری در فعالیت حوزه گردشگری	
		گسترش ارتباط نهادها حوزه گردشگری با ساکنین محل	
		کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی در ساکنین محل	
		نظارت تشکلهای مردمی در امور گردشگری	
(حبیبی ۹۲)، (سلطان‌زاده ۹۶)، (نادریان ۹۵)، (مظفری پور ۹۲)، (رسولی ۹۳)، (شاه‌کوهی ۹۳)، (نوریان ۱۳۹۱)		آشنایی ساکنین محل از طرح‌ها و برنامه‌های حوزه گردشگری	
		استقبال ساکنین محل از طرح‌های حوزه گردشگری	
		میزان مشارکت شهروندان محلی در حوزه گردشگر	
		توجه به نظرات جامعه محلی توسط کارشناسان گردشگری	
		وجود شبکه‌های راهنمایان و گردانندگان تور در ساختن محیط خاطره‌انگیز	
(شهبانی ۹۴)، (عرب پور ۹۴)، (مظفری پور ۹۲)، (حاجی نژاد ۹۵)، (نوریان ۱۳۹۱)		وجود نیروی انسانی متخصص محلی در جهت به اشتراک گذاشتن اطلاعات	
		وجود عناصر غافلگیرکننده در حوزه گردشگری	
		وجود صنایع‌دستی ساکنین محل برای ایجاد خاطره در بین گردشگران	
		وجود عکس یا فیلم جهت ثبت خاطرات	
		افزایش آگاهی ساکنین محل در پذیرش صنعت گردشگری	
(بحرینی و همکاران، ۱۳۹۲) (نادریان ۹۵)، (حاجی نژاد ۹۵)، (تاج‌زاده ۹۲)، (نوریان ۱۳۹۱)، (مشرقی ۹۲)		ایجاد زمینه برای اطلاع از مصوبات برای ساکنین محل در حوزه گردشگری	
		ایجاد زمینه برای آگاهی از سند چشم‌انداز حوزه گردشگری برای ساکنین	
		پوشش رسانه‌ای از اقدامات انجام گرفته در حوزه گردشگری	
		شناسایی و کمک به گروه‌های آسیب‌پذیر ساکنین	
		برقراری ارتباط ساکنین محله از فضای گردشگری	
(بهزادفر و شکیبامش ۱۳۹۴)، (حاجی نژاد ۹۵)، (بحرینی و همکاران، ۱۳۹۲)، (کابوسی ۹۴)، (دادرس ۹۱)، (ثبوتی ۹۳)		وجود اتصالات قوی درون محله برای جذب گردشگر	
		ابراز صریح ایده‌ها و نظرات شهروندان در حوزه گردشگری	
		تقویت اعتمادبه‌نفس و اشتیاق در افراد ساکنین در پذیرش صنعت گردشگری	
		افزایش دانش و مهارت ساکنان با استفاده از دوره‌های آموزشی در حوزه گردشگری	
		حساس بودن ساکنین به تغییر فضای گردشگری	
(پور جعفر ۱۳۸۸)، (بحرینی و همکاران، ۱۳۹۲)، (بهزادفر و شکیبامش ۱۳۹۴)، (نوریان ۱۳۹۱)، (امین زاده ۹۱)، (مظفری پور ۹۲)		خو گرفتن و عادت کردن در محیط گردشگری	
		علاقه به تعاملات اجتماعی با گردشگران توسط ساکنین	
		تمایل به ماندن بیشتر گردشگران در محیط بافت تاریخی	
		حسن تعصب جامعه محله به حوزه گردشگری بافت تاریخی	
		تشویق گردشگران به اقامت درازمدت در محله	
(حبیبی ۹۵)، (بهزادفر و شکیبامش ۱۳۹۴) (هادیانی ۹۵)، (بحرینی و همکاران، ۱۳۹۲)، (سلطان‌زاده ۹۶)، (نوریان ۱۳۹۱)، (کوهی ۹۳)		برگزاری آیین‌های جمعی جهت جذب گردشگر	
		افزایش احساس حق انتخاب و تعامل در جذب گردشگر	
		پاکیزگی و بهداشت محیط ساکنین محل برای جذب گردشگر	
		افزایش احساس خاطره‌انگیزی بیشتر در بین گردشگران از طریق به‌کارگیری نمادها و شانه‌های بومی	

میزان درصد موافقین در همه شاخص‌ها، حضور ساکنین محل در مکان‌های گردشگری می‌تواند تأثیر مثبت در جهت بازآفرینی بافت تاریخی باشد ۹۶ درصد، کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی (سرقت و دزدی و...) در فضاهای گردشگری می‌تواند در جهت بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد ۹۱ درصد، استقبال ساکنین محل از طرح‌ها و برنامه‌ها حوزه گردشگری می‌تواند در جهت بازآفرینی مفید باشد ۶۸ درصد، حضور فعال مشارکت شهروندان ساکنین در فضای گردشگری می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد ۷۴ درصد، افزایش رضایت‌مندی ساکنین محل از سکونت در فضای گردشگری می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد ۸۴ درصد، کاهش میزان مجوزهای غیرضروری در فعالیت‌های حوزه گردشگری می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مفید باشد ۷۴ درصد، گسترش ارتباط میان سازمان‌ها و نهادهای مردمی در حوزه گردشگری در این محلات می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد ۸۲ درصد، حضور نیروهای انسانی متخصص محلی در جهت به اشتراک گذاشتن اطلاعات در حوزه گردشگری می‌تواند در جهت بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشند ۸۶ درصد، حمایت میراث فرهنگی از صنایع دستی ساکنین محل در حوزه گردشگری می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد ۸۱ درصد، حضور گردشگران برای ساکنین محل منجر به درآمدزایی شود می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد ۸۴ درصد، اتحاد وهم پیوندی ساکنین محل با مدیران در حوزه گردشگری می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد ۸۳ درصد، وجود اعتماد به نفس ساکنین محل در پذیرش صنعت گردشگری می‌تواند تأثیری در بازآفرینی بافت تاریخی باشد ۸۳ درصد، علاقه ساکنین محل در تعاملات اجتماعی در حوزه گردشگری می‌تواند تأثیر در جهت بازآفرینی بافت تاریخی باشد ۹۶ درصد، وجود حس تعهد جامعه محلی در حوزه گردشگری می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد ۷۷ درصد، کنترل بهداشت محیط ساکنین محل در حوزه گردشگری می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد ۸۷ درصد، به‌کارگیر نمادها و نشانه‌های بومی در فضای بافت تاریخی می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی از طریق گردشگری مؤثر باشد ۹۷ درصد؛ که در تمام شاخص‌ها درصد موافقین بیشتر از مخالفین بوده است و در نتیجه رابطه معنادار بین اثرات گردشگری بر بازآفرینی بافت تاریخی وجود دارد.

جدول ۴: تجزیه و تحلیل اثرات گردشگری شهری بر بازآفرینی بافت تاریخی

مؤلفه‌ها	همبستگی	بازآفرینی بافت تاریخی	اثرات گردشگری شهری
بازآفرینی بافت تاریخی	ضریب پیرسون	۱	۰.۷۵
	درجه معناداری	۰	
اثرات گردشگری شهری	فراوانی	۳۰۰	۳۰۰
	ضریب پیرسون	۰.۷۵	۱
	درجه معناداری	۰	۰
	فراوانی	۳۰۰	۳۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

جدول ۵: تجزیه و تحلیل اثرات گردشگری بر بازآفرینی بافت تاریخی

مستاداری	Test Prop.	درصد	تعداد	دسته	گروه	گویه‌ها
۰.	.۵۰	.۴	۱۲	≤	گروه ۱	حضور ساکنین محل در مکان‌های گردشگری می‌تواند تأثیر مثبت در جهت بازآفرینی بافت تاریخی باشد.
					گروه ۲	
۰.	.۵۰	.۹۶	۲۸۸	≥	گروه ۱	کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی (سرقت و دزدی و...) در فضاهای گردشگری می‌تواند در جهت بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد.
					گروه ۲	
۰.	.۵۰	.۳۲	۹۵	≤	گروه ۱	استقبال ساکنین محل از طرح‌ها و برنامه‌ها حوزه گردشگری می‌تواند در جهت بازآفرینی مفید باشد.
					گروه ۲	
۰.	.۵۰	.۲۶	۷۹	≤	گروه ۱	حضور فعال مشارکت شهروندان ساکنین در فضای گردشگری می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد.
					گروه ۲	
۰.	.۵۰	.۱۶	۴۷	≤	گروه ۱	افزایش رضایت‌مندی ساکنین محل از سکونت در فضای گردشگری می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد.
					گروه ۲	
۰.	.۵۰	.۲۶	۷۹	≤	گروه ۱	کاهش میزان مجوزهای غیرضروری در فعالیتهای حوزه گردشگری می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مفید باشد.
					گروه ۲	
۰.	.۵۰	.۱۸	۵۴	≤	گروه ۱	گسترش ارتباط میان سازمان‌ها و نهادهای مردمی در حوزه گردشگری در این محلات می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد.
					گروه ۲	
۰.	.۵۰	.۱۴	۴۱	≤	گروه ۱	حضور نیروهای انسانی متخصص محلی در جهت به اشتراک گذاشتن اطلاعات در حوزه گردشگری می‌تواند در جهت بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد.
					گروه ۲	
۰.	.۵۰	.۱۹	۵۶	≤	گروه ۱	حمایت میراث فرهنگی از صنایع دستی ساکنین محل در حوزه گردشگری می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد.
					گروه ۲	
۰.	.۵۰	.۱۶	۴۷	≤	گروه ۱	حضور گردشگران برای ساکنین محل منجر به درآمدزایی شود می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد.
					گروه ۲	
۰.	.۵۰	.۱۷	۵۱	≤	گروه ۱	اتحاد وهم پیوندی ساکنین محل با مدیران در حوزه گردشگری می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد.
					گروه ۲	
۰.	۰.۵۰	۰.۱۷	۵۱	≤	گروه	وجود اعتمادبه‌نفس ساکنین محل در پذیرش صنعت گردشگری می‌تواند تأثیری در بازآفرینی بافت تاریخی باشد.

	۱	۳		
	گروه ۲	>۳	۲۴۹	۸۳
	گروه ۱	<=	۹۴	۳۱
علاقه ساکنین محل در تعاملات اجتماعی در حوزه گردشگری می‌تواند تأثیر در جهت بازآفرینی بافت تاریخی باشد.	گروه ۲	>۳	۲۰۶	۶۹
	گروه ۱	<=	۶۹	۲۳
وجود حس تعهد جامعه محلی در حوزه گردشگری می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد.	گروه ۲	>۳	۲۳۱	۷۷
	گروه ۱	<=	۳۸	۱۳
کنترل بهداشت محیط ساکنین محل در حوزه گردشگری می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی مؤثر باشد.	گروه ۲	>۳	۲۶۲	۸۷
	گروه ۱	<=	۹	۳
به‌کارگیری نمادها و نشانه‌های بومی در فضای بافت تاریخی می‌تواند در بازآفرینی بافت تاریخی از طریق گردشگری مؤثر باشد.	گروه ۲	>۳	۲۹۱	۹۷

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

تردید نیست که رشد و توسعه شهرنشینی در شهرهای جهان در طول تاریخ تحت تأثیر قرار گرفته است. در این میان مراکز تاریخی شهرها باید بتوانند تجلی‌گر روح زندگی شهری، فعالیت و سرزندگی بوده و بار دیگر حیات را به هسته مرکزی شهرها برگردانند. از آنجایی که هدف بازآفرینی شهری، برقراری امر توسعه در بافتهای شهری است، با نزدیک شدن به مفاهیم معاصر توسعه که آن را امری یکپارچه و بی‌شمار تلقی می‌کند، اهمیت پایداری در مدیریت شهری نوین با توجه به برداشت از پدیده تاریخی افزون می‌گردد. با چنین برداشتی، می‌توان بافت تاریخی را با توجه به ویژگی‌های آن یکی از بافته‌ای مهم در راستای بازآفرینی شهری قلمداد کرد که ابعاد آن با توجه شدت و ماهیت آن می‌تواند بسته به ویژگی‌های و شرایط بافت و محله موردنظر متفاوت باشد. یک پیش شرط برای بازآفرینی موفق در بافتهای تاریخی شهری، یکپارچه‌سازی رویکردهای بخشی است که در کوتاه‌مدت به حل مشکلات حاد کمک می‌کند.

لذا بررسی‌ها نشان می‌دهد که این مراکز در حال از دست دادن جمعیت و رونق کسب‌وکار هستند. بازآفرینی بافت تاریخی روزگاری مهم‌ترین و بهترین محله مسکونی شهرها بوده‌اند. در این میان طبق نتایج به‌دست‌آمده، جهت مشخص کردن نتیجه بیشترین شاخص و مؤلفه تأثیرگذار بر بازآفرینی اجتماعی بافت تاریخی با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای نیز حس تعلق با ۵۵،۳۹ درصد مهم‌ترین شاخص اثرگذار در بازآفرینی بافت تاریخی بوده است و در نتایج حاصل از آزمون ضریب همبستگی و باینومیل جهت بررسی اثرات گردشگری شهری بر بازآفرینی بافت تاریخی که در ۸ شاخص موردبررسی قرار گرفت نشان داد که در همه شاخص‌ها اثرات گردشگری بر بازآفرینی بافت تاریخی رابطه مثبتی وجود دارد چراکه رابطه بین گردشگری و بازآفرینی بخش تاریخی، رابطه‌ای است

اجتماعی و فرهنگی که معیارهای و ویژگی‌هایش در دانش‌های مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی، معماری، شهرسازی، تاریخ‌نگاری و ادبیات اقوام بازیافته می‌شود. در بافت تاریخی و میراث فرهنگی-محلّی به‌عنوان کلیدی بحث می‌کنیم که تنها با آن می‌توان برای تدوین پاسخ به مسائل، به فضای پرمسئولیتی که بازآفرینی عرضه می‌کند، راه یافت. بازآفرینی با اعتنای غنی بودن مکان‌هایی تاریخی به‌آسانی منحصربه‌فرد بودن ناشی از پیچیدگی مکانی در بافت تاریخی را تقویت نمود یک‌باره معانی نه‌تنها در مکان‌ها و اشکال فیزیکی بافت تاریخی موردتوجه قرار گرفت، بلکه در ایجاد فعالیت‌های خاص (همچون گردشگری) نیز مورد تأکید قرار گرفت. حس تعلق، ازجمله اولین اقدامات برای ایجاد کشش ذهنی به سمت محیط‌های تاریخی است که مقوله وسیع و پدیده‌ای نوظهور به نام گردشگری را مطرح می‌سازد. توجه به ترجیح گردشگران در جستجوی مکان‌های منحصربه‌فرد، لزوم بازآفرینی آثار تاریخی و فرهنگی و توجه مثبت رونق اقتصادی گردشگری، بسترساز تقویت حس تعلق ساکنین محلّ می‌باشد که یکی از نیازهای فطری بشری است که با جوهر هستی انسان پیوند ناگسستنی دارد. فلذا با ایجاد حس تعلق در ساکنین بافت تاریخی به‌طور اعم در شهرهای ایران و به‌طور اخص در شهر زنجان می‌توان به بازآفرینی بافت تاریخی با رویکرد گردشگری شهری منجر شد. در راستای یافته‌های این پژوهش و متناسب با نتایج حاصله از آن پیشنهادهای ذیل ارائه می‌گردد:

طراحی و به‌کارگیری نمادهای بومی در منطقه سبز میدان و حسینیه به دلیل موقعیت مرکزی و CBD و وجود برند مذهبی حسینیه اعظم

ایجاد محیطی‌های تاریخی-توریستی و برپایی گالری و نمایشگاه‌های صنایع‌دستی در بافت تاریخی در عمارت دارای و ذوالفقاری خان

ایجاد مبلمان شهری متناسب بافت تاریخی و جلوگیری از هرگونه آلودگی بصر و صوتی در قسمت CBD و خیابان فردوسی

ایجاد دوربین‌های مداربسته توسط ساکنین و کنترل فضاهای رهاشده در سطح بافت در بازار پایین و بالا برنامه‌ریزی بازآفرینی شهری در بافت تاریخی قابلیت اجرا دارد و می‌توان با استفاده از اهداف و راهبردهای آن، برنامه‌های اجرایی را جهت فراهم نمودن شرایط مناسب زندگی، تولید نمود.

ایجاد انجمن‌های مردمی و شورایی در سطح بافت تاریخی در جهت ایجاد هم‌پیوندی در ساکنین نقش شهرداری‌ها و میراث فرهنگی، در طراحی و اجرای پروژه‌ها اعم از ساماندهی معابر، مسکن و المان‌های شهری و همچنین رسیدگی‌های منظم و منسجم در جهت ماندگاری ساکنین محلّی تقویت خدمات‌رسانی اعم از فرهنگی، آموزشی، ورزشی و تجاری و حمل‌ونقل که بنوایند رضایت ساکنین محلّ را جلب نمایند.

افزایش نورپردازی کلیه فضاهای عمومی موجود در بافت تاریخی که می‌تواند افزایش میدان دید و همچنین ایجاد جذابیت بصری که باعث افزایش امنیت محلات می‌گردد

با توجه به سطح بالای مشارکت مردم در تشکل‌های مذهبی همچنین اشتراکات مذهبی آنان می‌توان از این موضوع به عنوان عاملی مهم در زمینه بستر سازی و ایجاد انگیزه برای مشارکت بهره جست و حتی مسجد می‌تواند محلی برای شکل‌گیری گروه‌های مردمی برای شرکت در فرایند بازآفرینی شهری مطرح باشد. ایجاد نمادها، معرفی مشاهیر بومی، بازی‌های محلی، صنایع‌دستی، آداب‌ورسوم که تحت مدیریت سازمان میراث فرهنگی است می‌تواند منجر به افزایش خاطره‌انگیزی در بین ساکنان گردد.

منابع

- امین زاده بهناز، دادرس راحله (۱۳۹۱). بازآفرینی فرهنگ‌مدار در بافت تاریخی شهر قزوین با تأکید بر گردشگری شهری. مطالعات معماری ایران. ۱ (۲): ۹۹-۱۰۸
- ایزدی، محمد سعید، فیضی، رضا (۱۳۹۰). بازآفرینی شهری کنش و بینشی جامع و یکپارچه در ساماندهی محدوده‌های هدف برنامه‌های بهسازی و نوسازی شهری. هفت شهر، 3 (شماره ۳۳ و ۳۴)، ۷۳-۸۰.
- بحرینی، سید حسین، ایزدی، محمد سعید، مفیدی، مهرانوش. (۱۳۹۲). رویکردها و سیاست‌های نوسازی شهری (از بازسازی تا بازآفرینی شهری پایدار). فصلنامه مطالعات شهری، ۳ (۹)، ۱۷-۳۰.
- بخارایی، احمد، شربتیان، محمد حسن، احمدی، اعظم. (۱۳۹۳). امنیت اجتماعی، ضرورتی در ترویج صنعت گردشگری (مطالعه‌ی موردی: کلانشهر مشهد). برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۳ (۱۱)، ۷۶-۹۵.
- پوراحمد احمد، زیاری کرامت الله، حسینی علی (۱۳۹۴). بازآفرینی بافتهای فرسوده شهری با تاکید بر فضاهای گذران اوقات فراغت (نمونه موردی: محله قیطریه، تهران). برنامه‌ریزی و آمایش فضا. ۱۹ (۳): ۱-۳۸
- پوراحمد، احمد، احمدی‌فرد، نرگس. (۱۳۹۷). بررسی نقش گردشگری خلاق در بازآفرینی بافت تاریخی (مطالعه موردی: منطقه ۱۲ شهر تهران). پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۶ (۱)، ۷۵-۹۰.
- پورتر، لیبی و شاو، کیت (۱۳۹۲). کدام نوزایی شهری؟ مقایسه استراتژی‌های بازسازی شهری در سطح بین الملل، ترجمه منوچهر طبیبیان، انتشارات دانشگاه تهران، تهران
- پورجعفر، محمد رضا. (۱۳۸۸). مبانی بهسازی و نوسازی بافت قدیم شهرها. تهران: انتشارات پیام. چاپ اول.
- تقوایی، مسعود؛ اکبری، محمود. (۱۳۸۷). مقدمه‌های بر برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری شهری. اصفهان: پیام علوی.
- حاجی پور، خلیل (۱۳۸۶). مقدمه‌ای بر سیر تحول و تکوین رویکردهای مرمت شهری (دوره زمانی بعد از جنگ جهانی اول تا آغاز هزاره سوم). اندیشه ایرانی‌شهر، فصلنامه‌ای در زمینه شهرشناسی. ۲ (۳)، شماره ۹-۱۰.
- حاجی نژاد علی، فتاحی، احدالله، ابوذر، (۱۳۹۴). کاربرد مدل و فنون تصمیم‌گیری در جغرافیا با تأکید بر گردشگری شهری. حبیبی کیومرث و پوراحمد احمد و مشکینی ابوالفضل، ۱۳۸۷، از زنگان تا زنجان. انتشارات دانشگاه زنجان. زنجان
- حبیبی، محسن و مقصودی، ملیحه (۱۳۸۴). مرمت شهری، تعاریف و نظریه‌ها، تجارب، منشورها، قطعنامه‌های جهانی، روش‌ها و اقدامات شهری. انتشارات دانشگاه تهران.
- حسینعلی، حسن، (۱۳۸۸)، گذری بر تاریخ زنجان. انتشارات دانش. زنجان
- رضویان، محمد تقی، محمدی، کگاوه، ابگوبکری، طگاهر (۱۳۹۲). فضاهای فرسوده شهری، انتشارات دانشگاه امام رضا (ع)، چاپ اول، مشهد
- فدایی نژاد، سمیه. (۱۳۸۶). بهسازی، نوسازی و بازسازی در گذر مروی، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۲
- فرجی، امین، میره ای، محمد، شارق، کاترین. (۱۳۹۶). بررسی سیاست‌های نوسازی بافت فرسوده شهری (مورد مطالعه: شهر کرج). پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، ۵ (۱)، ۵۳-۷۰

فناپی، حمیدرضا و ملیحه ذاکریان (۱۳۹۴)، بازآفرینی با رویکرد گردشگری در احیای بناهای تاریخی-مطالعه موردی: منطقه ۹ شهر اصفهان، دومین کنگره علمی پژوهشی افق‌های نوین در حوزه مهندسی عمران، معماری، فرهنگ و مدیریت شهری ایران، تهران، انجمن توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین

مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، شهر زنجان طی سال‌های ۱۳۹۵

ملکیان محمود (۱۳۹۲). تبیین نقش فضاها همگانی در توسعه گردشگری شهری. مطالعات محیطی هفت حصار؛ ۲ (۵): ۵۵-۶۳. مهندسین مشاور آرمان شهر، طرح تجدید نظر تفصیلی شهر زنجان، جلد مطالعات کالبدی، سازمان مسکن و شهرسازی استان زنجان،

۱۳۸۸

CLG (Communities and Local Government) (2007e) Strong and Prosperous Communities: The Local-Government White Paper – Making It Happen: The Implementation Plan, London: HMSO

Ho, E. C. M. (2012). Renewing the urban regeneration approach in Hong Kong.

Law, C. M. (2000). Regenerating the city centre through leisure and tourism. Built Environment (1978-), 117-129.

Lazarević, E. V., Koružnjak, A. B., & Devetaković, M. (2016). Culture design-led regeneration as a tool used to regenerate deprived areas. Belgrade the Savamala quarter; reflections on an unplanned cultural zone. *Energy and Buildings*, 115, 3-10.

Qian, Z. (2007). Historic district conservation in China: assessment and prospects. *Traditional Dwellings and Settlements Review*, 59-76.

Roberts, Peter, and Hugh Sykes, eds. Urban regeneration: a handbook. Sage, 2003.

Sepe, M. (2014). Urban transformation, socio-economic regeneration and participation: two cases of creative urban regeneration. *International Journal of Urban Sustainable Development*, 6(1), 20-41.